

Fransa Ulusal Kütüphanesinde Bulunan 7319 Numaralı Mushafın Tezyini Açısından İncelenmesi

Elif EKŞİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmeddin Erbakan Üniversitesi,
Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları, Konya,

ORCID: orcid.org/0000-0002-8910-4142, Email: eksi_elif_efe@hotmail.com

Makale Bilgileri

ÖZ

Makale Geçmişi

Geliş: 23/06/2022

Kabul: 26/11/2022

Yayın: 30/12/2022

Anahtar Kelimeler:

Kur'an-ı Kerim

Tezhip

El Yazması

Tezyinat

Geleneksel

Geleneksel Türk Süsleme Sanatlarımızın önemli bir unsuru kitap sanatlarıdır. Kitaba gösterilen ehemmiyet kitap sanatlarını oluşturmuştur. Kitap sanatlarının merkezi ise Kur'an-ı Kerim'dir. İslam medeniyetinde Kur'an-ı Kerim'e gösterilen saygının sonucu onu en güzel şekilde bezeme isteği ve heyecanı tezhip sanatının gelişmesine vesile olmuştur. Bu sebeple tezhip sanatı, kitap sanatlarının özellikle Kur'an-ı Kerim tezyinatı açısından büyük önem taşır. Bizler için kültürel bir miras olan yazma eserlerin önemi gerek Türkiye'de gerek ise dünyanın dört bir yanına dağılmış değeri ölçülemez el yazması eserlerden anlaşılmaktadır. Bu el yazmalarının en dikkat çekici kısımları şüphesiz tezhipleridir. Geçmişteki sanat anlayışını ve üslubunu anlamak, bu anlayışı geçmiş ve gelecek nesiller arasında köprü olmasını sağlamak açısından yazma eserler çok önemlidir. Nesilden nesile aktarılan ve kültür tarihimizin en önemli hazinelerinden olan el yazmaları kütüphaneler, müzeler ve koleksiyonerler tarafından çok iyi muhafaza edilmektedir. Fransa Ulusal Kütüphanesinde el yazmaları bölümünde bulunan 7319 numaralı mushafın tezhiplerinin incelenmesi, süsleme özelliklerinin açıklanması, motif ve desen analizlerinin yapılması makalenin konusu olarak belirlenmiştir. Çalışmada vurgulanmak istenen kısımlar fotoğraflarla desteklenmiş ve bu kısımların çizimleri yapılmıştır.

An Investigation of Mushaf No. 7319 in the French National Library in Terms of Decoration

Article Info

ABSTRACT

Article History

Received: 23/06/2022

Accepted: 26/11/2022

Published: 30/12/2022

Keywords:

Quran

Illumination,

Manuscript

Decoration

Traditional.

An important element of our traditional Turkish Decorative Arts is book arts. The importance given to the book has created the book arts. The center of the book arts is the Qur'an. As a result of the respect shown to the Qur'an in Islamic civilization, the desire and excitement to decorate it in the best way has been instrumental in the development of the art of illumination. For this reason, the art of illumination has great importance in terms of book arts, especially the ornamentation of the Qur'an. Manuscripts are very important and valuable in order to understand the understanding and style of art in the past and to bridge this understanding between past and future generations. Manuscripts, which are a cultural heritage for us, must be preserved well. It is very well preserved by libraries, museums and collectors. Examining the illuminations of the mushaf numbered 7319 in the manuscripts section of the French National Library, explaining the ornamental features, analyzing motifs and patterns have been determined as the subject of the article

Ekşi E. (2022). Fransa ulusal Kütüphanesinde Bulunan 7319 Numaralı Mushafın Tezyini Açısından İncelenmesi, *Nigarhane Dergisi*, 2, 8-18.

"This article is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) (CC BY-NC 4.0)"

GİRİŞ

Geleneksel islam sanatlarından biri olan tezhip sanatı uzun ve köklü bir geçmişe dayanır. Yazma eserlerin tezhiplenmiş olması, o esere ayrı bir kıymet katar. İslam tarihinde ilk yazma eserler mushaflardır. Müslüman sanatkârın Mushaflara gösterdiği saygının sonucunda sayfaları en güzel şekilde bezeme isteği tezhip sanatının gelişmesinde büyük rol oynamıştır.

Çalışmamıza konu olan Mushaf-ı Şerif’i incelerken nitel araştırma tekniği kullanılmıştır. Çalışmanın amacı zengin kitap koleksiyonlarının bulunduğu Fransa Ulusal Kütüphanesi’nin dijital arşivinde bulunan 18. yüzyıla ait 7319 numaralı mushafın tezmini özelliklerini, desen ve renk analizlerini ortaya koymaktır. Çalışmamızın konusu ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Tezhipli sayfaları tespit etmek için eser incelenmiş, eserin tezmini açıdan yoğun olan kısımlarının çizimleri yapılmıştır. Mushafın ketebe sayfasında hattatın adı bulunmaktadır ve yazıldığı tarih bilinmektedir.

XVIII. Yüzyıl Mushaf Tezminatı

Tezhip; Arapça da altın anlamına gelen zehep kelimesinden türetilmiş olup altınlamak, süslemek anlamını taşımakta, yazma kitaplar ve murakka üzerine yapıştırılan güzel yazıların etrafını boya ve altınla tezyîn etme işine veya ezilmiş altın ve çeşitli renklerle kâğıt üzerine yapılan bezeme sanatına denilmektedir.¹ İslamiyetin kabulü ile birlikte Kur’an-ı Kerim’in yazılması ve bir araya getirilmesi amaçlanırken daha sonra islamiyetin zengin coğrafyalara yayılması ile daha güzel yazılıp bezenmesinin amaçlandığı görülmektedir. Tezhip sanatı ile hat sanatı klasik sanatlar içerisinde yan yana görülmektedir. Bu durum Kur’an-ı Kerim’in en güzel şekilde yazılması ve en güzel şekilde süslenmesi maksadıyla hat ve dolayısıyla tezhip sanatının birlikte gelişmesine de sebep olmuştur. Sözlükte “mushaf” kelimesi sayfa haline getirilmiş kitap anlamına gelmektedir.² Bu kelime zaman içerisinde Kur’an-ı Kerim’ lere verilen genel bir isim olarak kullanılmaktadır.³

Osmanlı Devletinin yüzyıllar boyunca hüküm süren iradesinin etkisi toplumsal yapı üzerinde kendini muhafaza edebilen dış tesirlerden uzak bir yapı ortaya koymakta ve bu durum Osmanlı sanatına da yansımakta devam eden süreçte meydana gelen 17. ve 18. yüzyılların siyasi olayları Osmanlı Devleti’ni dışa açılmaya, batıya yönelmeye zorlayınca hem toplumsal alanda hem de sanat alanında değişikliklerin görülmesi kaçınılmaz olmuştur.⁴ 17. yüzyıl ortalarından başlayan batılılaşma temayülü 18. Yüzyıl sonlarına doğru süsleme sanatlarında etkisini göstermiş, bu durum tezhip sanatının tatbikinin zaafa uğramasına sebep olmuştur.⁵ Osmanlı klasik üslubu estetiğinden, alışlagelen çizgisinden ayrılmadan yeni arayışlar içine girmiş, Fransız Rokokosunun tesiri Osmanlı sanatında da kendisini göstermiştir.⁶

18. yüzyıl yazma eserlerin bezemelerinde müzehhiplerin bir kısmı klasik dönem tezhip anlayışını devam ettirmiş, diğer kısmı ise batı tarzı etkisinde halkar ve barok süsleme örneklerini uygulamışlardır.⁷ Fransız Rokokosunun tesiri 18. yüzyılın başlarında tezhip sanatında etkili olmaz, bununla birlikte yazma eserlerde 17. yüzyıldaki klasik tezhip serlevha sayfa düzeni devam ederken motifler inceliğini yitirmiş, renk, desen ve motifler kısmen özünü koruyarak devam etmiş; klasik devir anlayışındaki kompozisyonlar sadeleşirken, tek tip tekrarlandığı görülmüş, duraklar zenginleşmiş, tığlarda kabalaşma ve yoğunlaşma başlamış ve serlevhadan önce gelen zahriye sayfası tezhiplenmesi geleneği sona ermiş olup mushaf gülleri ise eserin tezhibiyle uyumlu olarak bezenmeye devam etmiştir.⁸

¹ Hüseyin Elitok, *Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde Bulunan Hanım Sultanlara Ve Padişahlara Ait Bir Grup Vakfiyenin Hat, Tezhip Ve Cilt Bakımından İncelenmesi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2014, s. 68

² Ferit Develioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 2. Baskı., 1970, s. 822

³ Çiğdem Önkol Ertunç & İclal Beştav, “Fransız Milli Kütüphanesinde Bulunan 482 Envanter Numaralı Mushafın Tezmini Açından Değerlendirilmesi”, *Konya Sanat Dergisi* 3 (2020), s.53

⁴ Gülnur Duran, “Osmanlı Tezhip Sanatında Natüralist Üslûpta Çiçekler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/31 (2018), s.180.

⁵ Ali Fuat Baysal, “Mushaf Tezminatının Tarih İçindeki Gelişimi”. *Marife* 3 (2010), s. 370-371

⁶ Gülnur Duran, “Osmanlı Tezhip Sanatında Natüralist Üslûpta Çiçekler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/31 (2018), s.180.

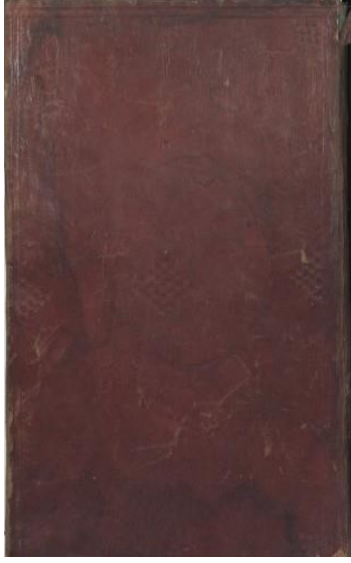
⁷ Aysel Üstün, *Hilye-i Saadet Levhalarının Geleneksel El Sanatları (Tezhib) Açısından İncelenmesi*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1990, s. 19

⁸ Gülnur Duran, “18. Yüzyıl Tezhip Sanatı” *Hat ve Tezhip Sanatı*, Ankara: T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3. Basım, 2015, s.

7319 Envanter Numaralı Mushaf'ın Genel Özellikleri

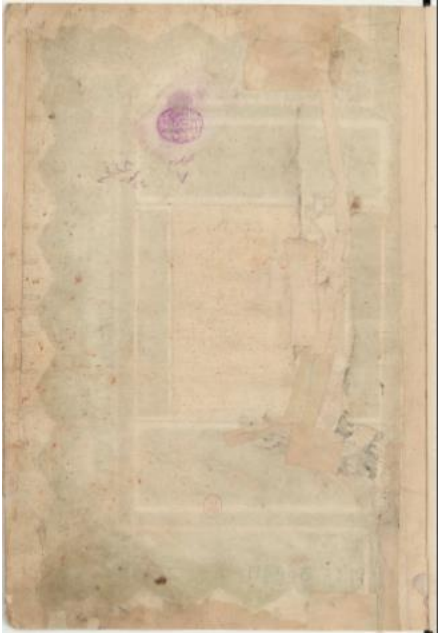
Fransa Ulusal Kütüphanesinde 7319 envanter numarası ile kayıtlı bulunan Mushaf 1707-1708 tarihlidir ve 335 varaktan oluşur. Dış ölçüleri 305x205 mm , yazılı alanı ise 195x120mm.'dir. Kur'an-ı Kerim'in sure başları sülüs hattı ile beyaz mürekkeple, her sayfa on iki satır nesih hattıyla siyah mürekkeple yazılmıştır.

Eserin cildi kuzu derisi, bordo renginde ve oldukça sade bir tasarıma sahiptir. Eserin kenarları cetveli ve merkezde minik dairelerden birbirine bitişik baklava deseni şeklinde bir tasarım vardır. Yine aynı tasarım kenarlarda ve köşebentlerde bulunmaktadır. Arka cilt kapağının iç kısmında kitap sanatlarından battal ebru yapıştırılmıştır.

Fotoğraf 1. Fransa Ulusal Kütüphanesi 7319 Numaralı Mushafın Cildi

Eserin kağıdı nohudi rengindedir. Kağıt yıpranmış, işlem ve onarım görmüştür. Özensiz bir şekilde yapıştırılmıştır yer yer kararmalar, bozulmalar ve yırtılmalar vardır.

Fotoğraf 2. Fransa Ulusal Kütüphanesinde bulunan 7319 Numaralı Mushafın Yazısız ve Tezyinatsız Mühürlü Sayfası

Mushafın tezyinli olan kısımları ise eserde en yoğun bezemenin olduğu serlevha sayfasıdır. Ketebe sayfasının çok sade bezemeleri vardır. Güller ve noktalar da tezyini olarak mushafta mevcuttur. Zahriye sayfası bulunmamaktadır bu özelliği dönemini yansıtmaktadır. 1968’de Kaptan Ragland tarafından Fransa Ulusal Kütüphanesine verilmiştir. Mushaf, bağışçısı tarafından “İslam’ın Kılıcı” olarak adlandırılmıştır. Son sayfalarda latin harfleriyle “Trabzon” yazılı bir yaprak içerir. Mushafın ketebe kaydına göre hattatın Mustafa El Hafız olduğu ihtimal dâhilinde olup Müzehhibi bilinmemektedir. “Hattat Mustafa el Hafız, Bursa’ya Bosna’dan gelip ilim tahsili yapmış, müfessir, muhaddisdir. Tuzpazarı Camii imamı olmuştur. Hüsni hattı Bursa Şeyhi Kürdzade İbrahim Efendi’den yazıp icazet almıştır. Takriben H.1155 yılında vefat etmiştir.”⁹

7319 Numaralı Mushafın Tezhip Özellikleri

Serlevha Sayfası

Mushaf-ı Şeriflerde karşılıklı tezhiplenmiş Fatıha ve Bakara Suresi’nin başladığı sayfaya “serlevha” sayfası denilmekte olup, kökeni Farsça’da “baş” anlamına gelen “ser” kelimesi ile “levha” kelimesinin birleşiminden oluşmuş ve Başlevha anlamına gelmektedir.¹⁰(Sema Yurtseven, 2014) Zahriye sayfasından sonra bezemenin en yoğun görüldüğü serlevha sayfası bezemesinde, kompozisyon, renk, desen ve motif açısından zahriye sayfasının tezhibiyle ve eserin bütünüyle uyumlu olmasına dikkat edilmelidir.¹¹ Mushaf tezyinatında, 16. yüzyılda zengin ve muhteşem örneklerine rastladığımız serlevha tezhiplerinin daha sonraki asırlarda giderek eski ihtişamını kaybettiğini görmekteyiz.¹²

İncelediğimiz Mushafın serlevha tezhibi klasik devir sayfa düzeninde dikdörtgen formdadır. Kullanılan renkler 18. yüzyıl döneminde kullanılan renk özelliklerini taşımaktadır. Dikdörtgenin dışı, bordo ara suyunun dışında kalan alan, açık mavi rengi rumi motiflerle paftalara ayrılmıştır. Bu paftaların içi lacivert bir zemin üzerine lila, yeşil pençler ve yarım pençler; altın, verminyon kırmızısı yapraklar ile bezenmiştir. Bu alanların dışı pembe dendanlarla paftalanmış içi altın zemin üzerine yine içerideki renkler devam edip pembe, lila pençler, verminyon kırmızısı yapraklar ve bitkisel motifler ile klasik tezhip tekniği ile tezyin edilmiştir. Sayfanın iç kısmında, sayfayı boyuna çevreleyen limonküfü arasuyu, altınla doldurulmuş cetvel yer almaktadır. Dıştaki pembe renk ipliğe bitişik lila rengi tığ çizgisi ve bu tığ çizgisinin üzerine aynı boylarda lacivert, yeşil kırmızı çift tahrir karanfil motifleriyle stilize edilen tığlar yer almaktadır. Dikdörtgenin dışındaki tezyinatı içindeki tezyinattan bordo üzerine beyaz bezeme yapılmış ara suyu ile altın zemin üzerine üçgen desenli bir zencereğin ayırdığını görmekteyiz. Sayfanın iç alanı üç bölümden oluşmuştur. Metin nesih hattıyla yazılmış, beyne’s-sütûr tekniğiyle tezyin edilmiştir. Besmele’nin keşide üstü hatai grubu motiflerle bezenmiştir. Metnin sağ ve sol tarafında koltuklar vardır. Bu koltuklar beyaz cetvelle ayrılmış, üzerine siyah kurtçuk adı verilen artı eksi tezyinat yapılmıştır. Koltukların zemini altın ile doldurulmuş üzerine helezon sistemi ile mavi, mor, yeşil renklerinde hatayı grubu daire formunda bezemeler görmekteyiz. Sure başındaki alan ise lacivert cetvel üzerine beyaz kurtçuk ile tezyin edilerek ayrılmıştır. Altın zemin üzerine açık mavi bahar dalları ile bezendiğini görmekteyiz. Bahar dalları Kara Memi Üslubunun en önemli motif olduğundan bu bezemeyle bu ekolü anımsamaktayız. Metnin üzerindeki dikdörtgen alan yani surenin adının yazılması gereken yer ve metnin altındaki dikdörtgen alan, ayetin indiği yerin yani Mekki-Medeni mi olup olmadığının yazılması gereken alan turuncu dendanlar ile paftalanmış ve burada kitabe açılmıştır. Kitabenin içi boş bırakılmıştır.

⁹ Mustafa Üzel, “Hattat Mustafa el Hafız, Bosnevi”, 2016. <http://hattatlarimiz.blogspot.com/2016/04/hattat-mustafa-el-hafzbosnevi.html?spref=pi>

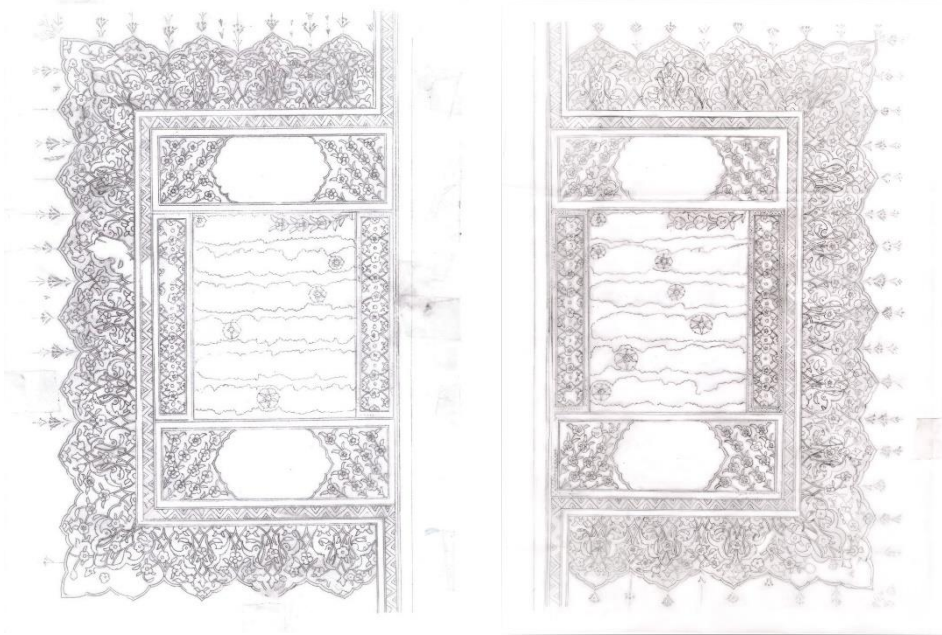
¹⁰ Sema Yurtseven, *II. Bayazid İçin Yazılan Şeyh Hamdullah Mushaf-ı Şerif’inin Tezyinat Bakımından İncelenmesi*, İstanbul: T. C. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları (Tezhip Anasanat Dalı), Yüksek Lisans, 2014 S. 12

¹¹ Çiğdem Önkol Ertunç & İclal Beştav, “Fransız Milli Kütüphanesinde Bulunan 482 Envanter Numaralı Mushafın Tezyini Açından Değerlendirilmesi”, *Konya Sanat Dergisi* 3 (2020), s. 53

¹² Çiçek Derman, “Tarihimizde Mushafın Bezenmesi”, *Diyanet İlmî Dergi* 46/4 (2010), s. 139

Fotoğraf 3. Fransa Ulusal Kütüphanesinde bulunan 7319 Numaralı Mushafın Serlevha Sayfası

Çizim 1. Serlevha Çizim

Duraklar

Kur'an-ı Kerim okunurken durulması gereken yerlere, ayet sonlarına konan tezyini noktalara “durak” denilmekte ve duraklar ayet sonlarını belirtirken gözü dinlendirip, tek düzeliği ortadan kaldırarak sayfayı süslemektedirler.¹³

İncelediğimiz Mushaf-ı Şerif'in serlevha sayfasında Pençane durak motifini görmekteyiz. Pençane durak, çeşitli penç motiflerinin kullanılmasıyla oluşturulan durak türüdür.¹⁴ Serlevha sayfasında kullanılan duraklar altın zemin üzerine dairesel formda kenarları dendanlı, dendanların birleşim yerlerinde kırmızı yeşil turuncu noktalar bulunmaktadır. İç kısmı ise siyah mürekkep ile bir penç, üzerlerinde kırmızı noktalar ve pençten dış tahrire değen siyah mürekkep yapraklar bulunmaktadır. Pençane durak sadece serlevha sayfasında kullanılmıştır diğer sayfalarda daha sade bir durak çeşiti olan helezonik durak motifini görmekteyiz. Motifin içinde helezoni şekli uygulanan duraklara Helezonik durak denmekte ve bize sonsuzluğu da anımsatan bu durak türü altın zemin üzerine

¹³ Ayşe Tanrıver Celasin, “XVI. Yüzyıl Mushaf Güllerinin Süleymaniye Kütüphanesi'nde Bulunan ÜçKur'an-ı Kerim Kapsamında İncelenmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17 2013, s.104

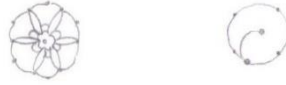
¹⁴ Beril Karakaya, *Osmanlı Klasik Dönem Mushaf Tezhibinde Durak*, İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleceksel Türk Sanatları (Tezhip) Anasanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2014, s. 119

daire formunda uygulanmakta, etrafına da noktalar konulmaktadır. Noktalar her zaman aynı sayıda olmayabilir.¹⁵ İncelediğimiz Mushafın durakları daire formunda içi altın ile doldurulmuş siyah tahrir çekilip içe doğru kıvrılarak ucuna siyah bir nokta konulmuştur. Noktanın dış tahririne degen siyah ve kırmızı noktalar bulunmaktadır.

Serlevha sayfasındaki durakların, sadece ayet sonlarının tezyin edilmesi beklenirken, ‘besmele’den sonra da durak konulup tezyin edildiğini görmekteyiz. “Fâtiha’nın âyet sayısının yedi olduğu hususunda ittifak bulunmakla birlikte başındaki besmelenin sûreye dahil olup olmadığı ihtilâflıdır. Şâfiîler’e göre Fâtiha’nın birinci âyeti besmeledir; Hanefiler’e göre besmele Fâtiha’ya dâhil değildir.¹⁶

Fotoğraf 4. Mushaf’ta Bulunan Durakların Görünümü

Çizim 2. Mushaf’ta Bulunan Durakların Çizimi

Güller

Kur’an-ı Kerim’ler anlam bütünlüğünün korunması maksadıyla ve okuyana kolaylık sağlama amacıyla bölümlere ayrılmış, ayrılan bu bölümlere işlenen tezyini motiflere “mushaf gülü” adı verilmiş ve rozet şeklindeki bu bezemeler gülü anımsattığı için bu adı almıştır.¹⁷ Mushaf Gülleri döneminin renklerine ve üsluplarına göre bezenmekte ve Kur’an metninin sayfa kenarlarındaki boşluğa her beşinci ayet hizasına hamse gülü, onuncu ayetin bitiminin hizasına aşır gülleri, secde ayetlerinin gösterildiği ayetlerin hizasına ise secde gülleri tezyin edilmektedir.¹⁸ Bir cüzü dört eşit parçaya hizb gülü, iki eşit parçaya nisf gülü bölmekte ve Cüz gülleri, her cüzün başlangıcının olduğu sayfaya tezyin edilir ve üzerinde kaçınıcı cüz olduğunu gösteren rakam yer alır.¹⁹

İncelediğimiz Mushaf-ı Şerif ‘de yirmi sekiz adet gül bulunmaktadır. Bu güller tek bir tezyine sahip değildir ancak tezyini açıdan benzerlik gösterir. Mushaf-ı Şerif’te yer alan güller dendanlarla kapalı bir daire formu oluşturmuştur. Bu alan altın ile doldurulmuştur içinde yazı bulunmamaktadır. Bu formun dışında iki-üç kademeli paftalardan oluşan pembe, lila, kırmızı yeşil, mor motifler yer almaktadır. Güllerin altında ve üstünde tığlar yer almaktadır.

Güllerin bulunduğu sayfalarda kırmızı mürekkeple “aşere” yazmaktadır. Diğer sayfalarda da kırmızı mürekkeple “aşere” ve “hizb” yazıldığını ancak bu sayfaların tezyin edilmediğini görmekteyiz.

¹⁵ Beril Karakaya. *Osmanlı Klasik Dönem Mushaf Tezhibinde Durak*, İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleseksele Türk Sanatları (Tezhip) Anasanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2014, s. 138

¹⁶ Emin Işık, *Fatiha Suresi*, TDV İslam Ansiklopedisi, 1995, s. 252 <https://islamansiklopedisi.org.tr/fatiha-suresi>

¹⁷ Ayşe Tanrıver Celasin, “XVI. Yüzyıl Mushaf Güllerinin Süleymaniye Kütüphanesi’nde Bulunan ÜçKur’an-ı Kerim Kapsamında İncelenmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17 (2013), s. 102

¹⁸ Ali Fuat Baysal, “Mushaf Tezyinatının Tarih İçindeki Gelişimi”, *Marife* 3 2010, s. 373.

¹⁹ Ayşe Tanrıver Celasin, “XVI. Yüzyıl Mushaf Güllerinin Süleymaniye Kütüphanesi’nde Bulunan ÜçKur’an-ı Kerim Kapsamında İncelenmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17 2013, s. 107

Fotoğraf 5. Mushafta Kullanılan Gül

Çizim 3. Mushafta Kullanılan Gül Çizimi

Fotoğraf 6. Mushafta Kullanılan Gül

Çizim 4. Mushafta Kullanılan Gül Çizimi

Fotoğraf 7. Mushafta Kullanılan Gül

Çizim 5. Mushafta Kullanılan Gül Çizimi

Fotoğraf 8. Mushafta Kullanılan Gül

Çizim 6. Mushafta Kullanılan Gül Çizimi

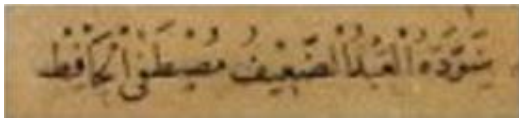
Sure Başları

Mushaflarda tezyinat yapılan yerlerden biri de sure başlarıdır ve dikdörtgen formda olurlar. Kuran-ı Kerîm’i oluşturan bölümlere sûre adı verilmekte ve Sûrelerin baş tarafına yapılan; sûrelerin nâzil oldukları yer, âyet sayısını kaçınıcı sûre olduğu gibi bilgilerin yer aldığı tezyinata sûre başı veya fasıl başı tezhibi denmektedir.²⁰

İncelediğimiz Mushaf-ı Şerifin sure başları oldukça sadedir. Sure başlarının zemini sıvama altın üzerine beyaz mürekkep ile surenin adı ve nazil oldukları yer sülüs yazı ile yazılmıştır. Bu alan dikdörtgen formda pembe, yeşil, kırmızı, lacivert, siyah zemin üzerine kurtçuk adı verilen motif ile tezyin edilmiş cetvellerle sınırlandırılmıştır. Bu cetvellerin iç ve dış alanı altın iplikle çevrelenmiştir.

Hatime (Ketebe) Sayfası

Kim tarafından yazıldığını belirtmek üzere Arapça “bunu yazdı” anlamındaki “Ketebehû” kelimesi, isim ve tarih koymaya yönelik kayıtlara kısaca ketebe olarak adlandırılmıştır.²¹ Hatimenin kelime manası, “bitirmek, tamamlamak, sona erdirmek” anlamına gelen “hatım” (hitam) kökünden türeyen “son, sonuç, nihayet” anlamına gelmekte ve mushafların bitiş duası, hattatın imzası, yazılış tarihi ve nerede yazıldığını belirten “ferağ kaydı” hatime sayfasının sonunda yer almakta ve bununla birlikte Ferağ kaydı ikizkenar yamuk, üçgen, kare, dikdörtgen olan bir alanın içine yazılıp, kenar boşlukları ise tezyin edilmektedir.²² İncelediğimiz Mushaf-ı Şerif’te tevazu eylemini belirtmek için en yaygın ifade olan ketebehû tabiri kullanılmıştır. Mushafta hattatın adı ve yazılış tarihinin bulunması mümkündür. Mustafa El Hafız imzalı, hicri 1119 tarihi kayıtlıdır ve müzehhibi bilinmemektedir. Ferağ kaydı dikdörtgen şeklinde ve sekiz satırdan oluşmaktadır. Baş ve kenar bölümleri tezyin edilmiştir. Serlevha sayfasındaki koltuk tezhibiyle renk desen olarak birebir aynı; açık mavi, lila, penç ve yarım pençler ile ortasında kırmızı bitkisel desen ile helezonik bir motifle dikdörtgen yazı alanını çevrelemektedir. Satır araları beyne’s sutur tekniğiyle bezenmiştir. Duraklarda eserin bütünüyle uyumlu olarak helezonik durak motifini kullanılmıştır.

Fotoğraf 9. Hattat’ın H.1150 tarihli bir eserinde bulunan imzası(Mustafa Üzel, 2016)

Fotoğraf 10. Hattat’ın mushafta bulunan imzası

²⁰ Sema Yurtseven, *II. Bayazid İçin Yazılan Şeyh Hamdullah Mushaf-ı Şerifinin Tezyinat Bakımından İncelenmesi*, İstanbul: T. C. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları (Tezhip Anasanat Dalı), Yüksek Lisans, 2014, s.12-13.

²¹ Gülgün Uyar, Fazilet Yavuz. “Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesi’nde İki Ketebeli Bir Mushaf: Emanet Hazinesi 166”, *Edebali İslamiyat dergisi* 5/1 (Mayıs 2021), s.178.

²² Çiçek Derman, “Tarihimize Mushafların Bezenmesi”, *Diyanet İlmî Dergi* 46/4 (2010), s.142.

Fotoğraf 11. Ketebe Sayfası

Değerlendirme Ve Sonuç

Bir çok yazma esere ev sahipliği yapan Fransa Ulusal Kütüphanesi, dijital arşivinden incelediğimiz söz konusu Mushaf-ı Şerif'i de bünyesinde barındırmaktadır. Eser miladi 1707 hicri 1119 tarihlidir ve korunarak günümüze ulaşmıştır. Eserin tezhipleri Osmanlı 18. yüzyıl ilk dönem tezhip özelliklerini taşımaktadır. 17. yüzyılın klasik tezhip üslubunu kabalaşarak devam ettirmeye çalışmıştır. Tezhipli bölümleri motif, desen renk açısından incelediğimizde dönemle genel bir uyum içerisinde dir.

Mushaf-ı Şerif'in cildi borda renginde sade bir tasarıma sahiptir. Dış kabı oldukça yıpranmıştır. Arka cilt kapağının iç kısmında battal ebru kullanılmıştır ve yırtılmalar mevcuttur.

Eserde zahriye sayfası bulunmamasıyla 18. Yüzyıl zahriye sayfalarının tezhiplenmemesi geleneği ile döneminin özelliğini yansıtmaktadır. Serlevha sayfası ise klasik sayfa düzenini koruyup tezyinatı ise klasik döneme göre biraz daha kaba ve işçiliğinin çok ince olmaması döneminin üslup özellikleriyle paralellik gösterir. Mushaf'ta pembe, lila, mor, açık, mavi, lacivert, yeşil ve altın kullanılmış, desende olmasa bile renklerde rokoko üslubunun etkilerini görmekteyiz. Eserde kullanılan tezhip tekniğinde, zemini altın ve renk boyalı klasik dönem tezhip üslubu hatai grubu motifler, rumiler ve bitkisel motifler kullanılmıştır.

Mushaf-ı Şerif'in duraklarını incelediğimizde bütün ayet sonlarında dairesel formda altın ile doldurulmuş helezonik duraklar mevcuttur. Serlevha sayfasında ise altın ile doldurulmuş dandanlı daire formunda içi tezyinatlı Pençhane durak motifi bulunmaktadır. Her iki sayfada da "besmele" den sonra duraklara bezeme yapılmıştır. Bu durum bize Mushaf-ı Şerif'in hattatının ya da müzehhibinin veyahut yazdıran kişinin şafi mezhebine mensub olduğunu göstermektedir.

Eserin güllerini incelediğimizde sadece Aşr güllerinin olduğu sayfaların tezyin edildiğini görmekteyiz. Farklı desen, motiflerle ve renklerle tezyin edilen güller tekrarlanarak kullanılmıştır.

Sure başları sade bir tezyinata sahiptir. Farklı renklerde boyanan pervazların içi kurtçuk adı verilen motiflerle tezyin edilmiş. Dikdörtgen alanın içi altın zemin üzerine beyaz mürekkep yazı yazılmış bu alanda ise tezyinat görememekteyiz.

Eserin tığlarında kullanılan üslup, serlevha sayfasında aynı boylarda olması ve kullanılan lacivert, kırmızı, yeşil renkler 18. yüzyıl dönemiyle paralellik göstermektedir. Çift tahrir karanfil motifiyle stilize edilen oldukça sade bir tasarıma sahip, klasik anlayıştan uzaktır. Güllerde kullanılan tığlar da serlevha sayfasıyla

uyumludur. Renk açısından değerlendirildiğinde ise lacivert ve altın kullanılmasıyla dönemini yansıtmaktadır.

İncelediğimiz eserin ketebe sayfası mevcuttur ve tezyin edilmiştir. Serlevha sayfasının koltuk bezemesiyle gerek renk gerek desen olarak benzer bir tezyinata sahiptir. Ketebe sayfasında bulunan “Ketebehu Ezzaful Abdu Mustafa El Hafız Kur’an” ibaresi hattatının imzasını açık bir şekilde göstermektedir. Mushaf’ta bulunan bir sayfada latin harfleriyle “Trabzon” kelimesinin yazılı olması, Fransa ‘ya Trabzon’dan götürülmesi ihtimalini düşündürmektedir. Ketebe sayfasındaki imzadaki tarih ise bizi 18. yüzyıla götürmektedir. Tezini özelliklerini göz önüne aldığımızda tezhibinin bu dönemde yapıldığı ihtimal dahilindedir.

Sonuç olarak, Fransa Ulusal Kütüphanesinde 7319 envanter numaralı Mushaf-ı Şerif’in tezini özellikleri incelenmiş desen analizleri yapılmıştır. Hattatın belirtmiş olduğu tarihle yola çıkarak Mushaf’ın tezyinatının 18. yüzyılda yapılmış olduğu ve döneminin özelliklerini taşıdığını söyleyebiliriz. Tarihi ve kültürel bir hazine olan Kur’an-ı Kerim’in şu anki haliyle sayfalarında yırtıklarının olduğu ve bir arada tutmak için bantlarla yapıştırıldığını görmekteyiz bu durum eseri daha yıpratmaktadır. Kültür mirasımıza sahip çıkmamız gelecek nesillere aktarmamız açısından yazma eserler oldukça kıymetlidir. Bu bakımdan yazma eserlerin daha özenli bir şekilde korunması temennimizdir.

KAYNAKÇA

- Ali Fuat Baysal. (2010) “Mushaf Tezyinatının Tarih İçindeki Gelişimi”. Marife 3
- Beril Karakaya.(2014) Osmanlı Klasik Dönem Mushaf Tezhibinde Durak. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Gelesekse Türk Sanatları (Tezhip) Anasanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Çiçek Derman. (2010) “Tarihimizde Mushafın Bezenmesi”. Diyanet İlmî Dergi 46/4
- Çiğdem Önkol Ertunç & İclal Beştav. (2020) “Fransız Milli Kütüphanesinde Bulunan 482 Envanter Numaralı Mushafın Tezyini Açından Değerlendirilmesi”. Konya Sanat Dergisi 3
- Hüseyin Elitok. (2014). Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde Bulunan Hanım Sultanlara Ve Padişahlara Ait Bir Grup Vakfiyenin Hat, Tezhip Ve Cilt Bakımından İncelenmesi [Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı.
- Ferit Develioğlu, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara, 2. Baskı, 1970
- Gülgün Uyar, Fazilet Yavuz. “Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesi’nde İki Ketebeli Bir Mushaf: Emanet Hazinesi 166”. Edebali İslamiyat dergisi 5/1 (Mayıs 2021)
- Gülnur Duran. (2018) “18. Yüzyıl Tezhip Sanatı” Hat ve Tezhip Sanatı. Ankara: T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3. Basım, 2015
- Gülnur Duran. “Osmanlı Tezhip Sanatında Natüralist Üslûpta Çiçekler”. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2/31
- Mustafa Üzel. (2016). Hattat Mustafa el Hafız, Bosnevi. <http://hattatlarimiz.blogspot.com/2016/04/hattat-mustafa-el-hafzbosnevi.html?sref=pi>
- Sema Yurtseven. (2014). II. Bayazıt İçin Yazılan Şeyh Hamdullah Mushaf-ı Şerif’inin Tezyinat Bakımından İncelenmesi [Yüksek Lisans]. T. C. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları (Tezhip Anasanat Dalı).